

JØDISK LIV I NORGE 1976–1991, BELYST VED JØDISK MENIGHETSBLAD

DAGFINN RIAN
Trondheim

ABSTRACT *Jødisk Menighetsblad* (“Jewish Community Letter”) was published in Oslo in the years 1976–1991 as an organ for the two Jewish (“Mosaic”) congregations in Norway. It appeared three times a year, usually before the Jewish festivals Pesach, Rosh Hashana, and Chanukka. Each number counted between 45 and 75 pages. Its chief editor was Oskar Mendelsohn, well known for his two-volume work on the history of the Norwegian Jews. The community letter brought reports on Jewish congregational life and annual meetings, registered births, bar and bath mitzwahs, weddings, and deaths. The general picture given is a slow but steadily increasing activity in both congregations. In addition, the community letter also recorded what was said and written about Jewish and Israeli questions in radio, television, and press. It gave up-to-date information about Israel, and presented articles on Jewish religion and culture. Its most outstanding feature, however, is the meticulous recording and report on literature, poetry and factual prose as well, regarding some aspect on Israel or Judaism. Through this journal, its editors have secured documentation about Jewish life and culture in Norway. In addition, there can be no doubt that the community letter has been of pivotal importance for promoting a conscious feeling of Jewish identity in Norway.

Når det er snakk om jødisk liv i Norge, kan en naturligvis spørre hva som er så spesielt med perioden 1976–1991. Og til det er å si at det er ikke noe spesielt med den. Men utgangspunktet er her jødisk liv i Norge slik dette kan belyses ved en analyse av *Jødisk Menighetsblad*, og denne publikasjonen kom ut i årene 1976–1991.

Antallet jøder i Norge er ikke stort. I dag er det to selvstendige og uavhengige jødiske menigheter, som kaller seg ”Det Mosaiske Trossamfunn”, henholdsvis i Oslo og Trondheim. Oslo-menigheten har

omkring 920 medlemmer, Trondheims-menigheten omkring 130. I tillegg bor det en del jøder i Norge som ikke er medlemmer av noen av de etablerte menighetene.

PRESSEORGANER SOM HISTORISKE OG RELIGIONS- HISTORISKE KILDER

Når vi vil studere et religionssamfunn, in casu det jødiske, i vår egen tid ut fra skriftlige kilder, er det flere typer tekster som kan komme på tale. Det er for det første *interne kilder*, så som styreprotokoller, menighetsmøters protokoller og andre arkivalia, for eksempel gravlundsprotokoller og takseringslister. Det er for det andre *eksterne kilder*, blant dem ulike typer offentlige registreringer og andre kilder fra forvaltningen, dertil det som måtte være skrevet om jøder og jødiske forhold i dagsaviser og andre periodica. Utgitte bøker kan være skrevet av aktive religionsutøvere og da myntet enten på interne eller eksterne lesere, eller begge deler, eller de kan være skrevet av eksterne forfattere. En egenpresentasjon av en religion må naturligvis regnes som intern kilde. Som interne kilder må vi også regne jødiske presseorganer, utgitt i offisiell eller halvoffisiell form. De kan være organer for jødiske foreninger eller organisasjoner, for jødiske menigheter, eller utgitt av enkeltpersoner med større eller mindre representativitet.

Målgruppen for slike organer kan være intern, men kan også være intern og ekstern samtidig. Man vil formidle noe om seg selv, dels som en indre konsolidering og styrkelse av egen identitet, dels for å presentere og avmystifisere seg selv for allmennheten. Det siste har tidvis vært et viktig poeng særlig for jøder. Men undervisning om jødedom og jødiske tradisjoner og historie myntet på jøder har ofte også vært en viktig målsetting.

For den som skal skrive et jødisk samfunns historie, vil jødiske presseorganer være av uvurderlig betydning. De sammenfatter ofte det vesentligste av det som ellers fins i vanskeligere tilgjengelig arkivmateriale. Og de har som regel et noe videre perspektiv enn slikt materiale har. Ikke minst kan de si oss noe om jødisk selvforståelse i forhold til det storsamfunn man er en del av. Og de kan si oss noe om hvordan man opplever storsamfunnet, dets lover, dets skoleverk, myn-

dighetenes reaksjoner, og om jødernes plass i samfunn og mediebilde.

En av dem som klart så verdien av at et lite jødisk samfunn som det norske har sitt eget organ, var Oskar Mendelsohn, som gjennom arbeidet med sitt monumentale tobindsverk *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år* (bind 1: 1969, bind 2: 1986) nettopp hadde utnyttet det som tidligere hadde eksistert av slike organer i Norge.¹

JØDISKE PRESSEORGANER I NORGE²

Det har i årenes løp bestått fire jødiske presseorganer av en viss betydning og varighet i Norge. I tillegg kommer en del organer som bare eksisterte i kortere tid.

De fire viktigste er *Israeliten*, *Hatiqwoh*, *Jødisk Menighetsblad* og *Hatiqwa*.

Israeliten startet som en beskjedne hektografert utgave i 1911 eller 1912. Ikke alt er bevart. Den gikk inn i 1927. Bevarte årganger og hefter fins ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Bladet ble opprinnelig utgitt av Jødisk Ungdomsforening i Kristiania (Oslo), men fra 1918 ble det utgitt i fellesskap av Jødisk Ungdomsforening og Norsk Zionistforening. Fra 1919 ble bladet organ for det nystiftede Skandinavisk Jødisk Ungdomsforbund. Fra 1920 utkom det i København, deretter i Stockholm (selv om Kristiania var angitt som utgiversted helt til høsten 1924). De norske årgangene er mye preget av sionistisk stoff. Vi befinner oss jo også i tiden umiddelbart etter Balfour-deklarasjonen av 1917.

Hatiqwoh bar undertittelen *Månedssblad for jøder i Norge*. Det startet i 1929 og kom med sitt siste nummer i desember 1939, men dette er uavhengig av tyskernes okkupasjon av Norge i april 1940. Bladet utkom altså med 11 årganger, hele tiden med Harry M. Koritzinsky som redaktør. Koritzinsky var i denne perioden sekretær for Det Mosaiske Trossamfund i Oslo (senere forstander i årene 1946–1975). Bladet hadde hele tiden en korrespondent også i Trondheim. Det ble gjort flere mislykkede forsøk på å få bladet i gang igjen etter krigen. Første hefte i første årgang presenterte seg slik:

Bladet – som er helt uavhengig av alle menighets- og foreningsforhold – har til formål å bringe nyheter fra den jødiske

verden i inn- og utland og bidra til å fremme de jødiske interesser i Norge.³

Jødisk Menighetsblad kom ut i årene 1976–1991. Dette er da det jødiske presseorganet som har bestått lengst i Norge. Og det er dette bladet som er hovedtemaet for den fremstillingen som følger. Bladet hadde i alle årene Oskar Mendelsohn som hovedredaktør, og det gikk inn da Mendelsohn i en alder av 79 år sa fra seg vervet.

Hatiqwa startet i 1992 som direkte arvtager til *Jødisk Menighetsblad*, i utgangspunktet med en ganske annen og mer moderne layout, men med mer beskjedne pretensjoner:

Vi har nemlig ingen pretensjoner om å lage et menighetsblad som skal fortsette i det gamle *Hatiqwohs* spor eller leve opp til Oskar Mendelsohns grundige, nesten vitenskapelige form.⁴

Men til tross for de noe beskjedne pretensjonene i åpningsnummeret, må det sies at *Hatiqwa* i likhet med *Jødisk Menighetsblad* etter hvert også har tatt med atskillig stoff av mer generell jødisk kulturell og religionshistorisk art.

For øvrig kan det være grunn til å merke seg bladets navn. Mellomkrigstidens blad hette *Hatiqwob*, hvilket er det hebraiske ordet "håpet" i jiddisch uttaletradisjon. Nå heter det altså *Hatiqwa*, hvilket er ordet "håpet" i moderne hebraisk uttaletradisjon. Dette sier utvilsomt noe om et generasjonsskifte blant norske jøder. Innvanderne i det nittende århundre og i begynnelsen av det tjuende kom hovedsakelig fra jiddisch-talende områder i Øst-Europa. Dette har preget norsk jødedom. Men etter dannelsen av staten Israel, og fordi mange av jiddisch-generasjonen og dens arvtakere er blitt borte underveis, er den moderne hebraiske språktonen etter hvert blitt mer naturlig for en ny generasjon av norske jøder.

I tillegg til de jødiske presseorganene som er nevnt ovenfor, kan vi nevne *Jødisk Tidende*, som ble utgitt av Norsk Zionistforening og kom ut med fem nummer i årene 1918–1919. I 1920-årene skal det også ha utkommet et blad med tittelen *Jødisk Bulletin*, muligvis bare med ett eller noen meget få nummer. Ingenting er bevart av dette bladet. I årene 1946–1948 utkom *Jødisk Nytt*, i 1946 i Trondheim, de to siste årene i Oslo. Bladet kom med tre nummer hvert år. Et fire-

siders sirkulære i 1972 kan sees som et første forsøk på å få i gang *Jødisk Menighetsblad*.

Ikke egentlig knyttet til de jødiske menigheter som sådanne, var et blad som *Nyheter fra Israel*, et stensilert blad utgitt av "Jødisk Presse-tjeneste". Det var redigert av formannen i Norsk Zionistforening og kom med 20 nummer i 1948, 10 nummer i 1949. Som tittelen sier, var dette bladet ikke primært fokusert på Norge. Det samme gjelder *Israel i arbeid*, som ble utgitt av det skandinaviske kontakttkontoret for den israelske fagorganisasjonen Histadrut. Det kom med 6 nummer i 1951. Videre kan nevnes foreningsblader som *Nais in Stådt* (1963–1965), utgitt av Jødisk Ungdomsforening, og *WIZO Nytt*.

JØDISK MENIGHETSBLAD 1976 – 1991

Jødisk Menighetsblad utkom med sitt første nummer i beskjedent format som et stensilert hefte med tittelen *Det Mosaiske Trossamfund, Oslo*. Allerede andre hefte hette *Jødisk Menighetsblad*, men fremdeles bare for Oslo. Andre årgang (1977) bærer tittelen *Jødisk Menighetsblad for Det Mosaiske Trossamfund, Oslo og Trondheim*, og denne tittelen ble beholdt så lenge bladet bestod. Fra og med andre årgang hadde bladet også en egen Trondheimsspalte. Den ble redigert av Olga Buchmann til 1983, deretter av Jacob Komissar. Hovedredaktør var som nevnt hele tiden Oskar Mendelsohn, som hadde en komité med noe skiftende sammensetning ved siden av seg. De første årene var det Dagfinn Bernstein og Harry-Sam Selikowitz. Fra 1983 Dagfinn Bernstein og Rolf Kirschner. I tillegg kom så medarbeiderne i Trondheim. Mendelsohn var faktisk også den som skrev det meste av stoffet i bladet.

I første hefte heter det på første side:

Vi tror det er behov for et medlemsorgan med artikler om tildragelser og strømninger i den jødiske verden og i vårt eget samfunn.

Og lenger nede:

Jødiske spørsmål er aktuelle også utenfor menighetskretsen. Om det vitner flere bøker som er kommet i høst eller vil fore-

ligge i løpet av de nærmeste måneder. Vi gir i dette nummer en kort oversikt over disse. Det er klart at foreningsvirksomheten innen menigheten har krav på interesse og likeledes samarbeidet menighetene imellom og vår deltagelse i møter som verdensomspennende jødiske organisasjoner får i stand. Det er naturlig at denne sektor innen menighetens virksomhet blir omtalt i et menighetsblad.

Første nummer uttrykker håp om at bladet kan bli et kvartalsskrift. Men allerede andre årgang melder at det er vedtatt å gi ut tre nummer årlig. Disse kom til de store jødiske høytidene, påske (*pesach*), nyttår (*rosh hashana*) og *chanukka*, det vil si i mars/april, september og desember. I 4. årgang introduseres en egen ungdomsspalte (jf. 4. årg. nr. 3, 1979, s. 2), forutsetningsvis "med artikler og innlegg til, fra og om de unge". Det må kanskje kunne sies at denne spalten fikk et noe varierende liv, men bladet hadde stadig stoff om menighetenes barne- og ungdomsaktiviteter. Samme nummer sier også mer om den redaksjonelle linjen (*loc. cit.*):

Vi anser det som en oppgave for Jødisk Menighetsblad å omtale nye bøker om jødiske emner og bøker som ellers har klar tilknytning til jøder og jødiske forhold. Enkelte av disse fortjener en mer inngående omtale.

Vi akter å fortsette med våre presseoversikter. Hvor inngående disse vil bli, avhenger selvfølgelig av vår kapasitet. Og selvfølgelig skal vi bringe stoff om aktiviteter i menighetslivet, og om foreningslivet.

Dessuten nevnes personaliaspalten. De opplysningene som fremkommer gjennom den, er naturligvis viktige for å følge utviklingen av den jødiske befolkning i Norge. Her registreres fødsler og dødsfall, bar mitsva og bat mitsva ("konfirmasjoner"), og ekteskapsinngåelser. Dessuten nevnes runde fødselsdager fra 70 år og oppover.

Det kan være særlig grunn til å nevne alle bokomtalen i *Jødisk Menighetsblad*. Selv om redaktøren først og fremst er kjent for sin innsats som historiker, var han i utgangspunktet filolog og litteraturhistoriker. Dette kommer klart til syne så vel i hans fremstillinger av jødernes historie i Norge, som i *Jødisk Menighetsblad*. For den som vil vite hva som har vært sagt og skrevet om jøder og jødedom, samt om

Israel, i så vel skjønnlitteratur som sakprosa, i Norge, er *Jødisk Menighetsblad* en uvurderlig kilde for den perioden det kom ut. Redaktøren har evnet å gi en fabelaktig oversikt over både norskprodusert og oversatt litteratur. Dette er lest og beskrevet samtidig som han også leste et kolossalt omfang av arkivalia (blant annet rikspolitiets arkiv fra andre verdenskrig) med tanke på bind 2 av *Jødernes historie i Norge*.

En tilsvarende informasjon fins i bladets presseoversikter, som dekker både trykte medier og etermedier. Mendelsohn var levende opptatt av spørsmål som antisemittisme og menneskerettigheter, og dette gjenspeiles tydelig i *Jødisk Menighetsblad*.

I sin avskjedshilsen i bladets siste nummer (16. årg. nr. 2, 1991, s. 74) viser redaktøren til at bladet er kommet i 16 årganger med til sammen omkring 2400 sider. Det kom 44 nummer (Mendelsohn sier riktignok 43), og 6 bilag (Mendelsohn sier riktignok 4, men han har glemt å regne med bilagene til de to siste heftene). De tre første numrene hadde henholdsvis 12, 16 og 24 sider. Senere lå sidetallet varierende mellom 48 og 68 sider i gjennomsnitt, men noen nummer var større enn dette.

Jødisk Menighetsblad var ikke et "menighetsblad" i ordets vanlige forstand. Det var et kulturtidsskrift. Det hadde naturligvis også menighetsbladets karakteristika og var som sådant primært rettet mot en intern målgruppe. Det brakte som nevnt personaliastoff, rapporter om menighets- og organisasjonsliv og årsmøter. Slik sett er bladet en god førstehånds kilde til de jødiske menigheters liv i Norge i den perioden det dekker. En må naturligvis være våken for at det ikke er like fullstendig hele tiden. Og i tillegg til menighetsbladets karakteristika, hadde *Jødisk Menighetsblad* som sagt også kulturtidsskriftets. Den minutiose lesning og omtale av alt som ble sagt og skrevet om jødiske og israelske spørsmål i radio, fjernsyn og presse er alt nevnt. Likeledes lesning og omtale av sakprosa og skjønnlitteratur, poesi så vel som prosa, om jøder og jødedom, enten den var skrevet av eller om jøder. Bladet gav oppdatert informasjon om Israel. Det presenterte artikler om jødisk religion og kultur.

Gjennom *Jødisk Menighetsblad* har redaktøren og hans medarbeidere bidratt til å sikre dokumentasjon om jødisk liv og kultur i Norge. Bladet har utvilsomt også bidratt til å fremme jødisk identitetsbevissthet i Norge. Betydningen av det lar seg vanskelig måle.

BILAG TIL JØDISK MENIGHETSBLAD

De nevnte bilagene til *Jødisk Menighetsblad* var av temmelig forskjellig art. To av dem består hvert av ett enkelt ark, de fire øvrige er små hefter.

Det første bilaget er til hefte 2 i 1980. Den 11. august 1980 hadde bibelskolelærer Jens-Petter Jørgensen holdt en radioandakt i NRK (Norsk Rikskringkasting), der ordbruken hadde vært slik at redaktør Jahn Otto Johansen i *Dagbladet* anklaget ham for å stimulere til økt jødehat. Det hadde ikke vært andaktsholderens mening, og han skrev et meget ulykkelig brev til Det Mosaiske Trossamfund ved forstander Kai Feinberg. En tekst som denne måtte naturligvis interessere redaksjonen i *Jødisk Menighetsblad*. Når brevet er trykt som bilag og ikke tatt inn i bladet, er det fordi det kom etter at bladet var gått i trykken. Men bladet har en lengre omtale (s. 60–63) av selve saken og den debatten den utløste, særlig i dagsavisene *Dagbladet* og *Vårt Land*. Saken aktualiserer spørsmålet om kristne forkynneres forståelse og bruk av nytestamentlige tekster der forholdet mellom jødedommen og den fremvoksende kristendom er tematisert. I dette tilfelle hadde predikanten ment å holde seg til apostelen Paulus. NRK fulgte opp debatten med et eget debattmøte om toleranse 15. oktober (jf. 5. årg. nr. 3, 1980, s. 64).

Det neste bilaget er til hefte 3 i 1982. Det er på 30 sider og inneholder Mendelsohns tale på jubileumsmøtet ved Det Mosaiske Trossamfunds 90-årsjubileum 6. juni 1982: *Det Mosaiske Trossamfund i Oslo gjennom 90 år*. Teksten er naturligvis for stor til at den skulle kunne gå inn i et regulært nummer av menighetsbladet. Dette er en komprimert gjennomgang av de fleste tenkelige sider ved trossamfundets historie siden grunnleggelsen i 1892. Avslutningsvis maner taleren til fortsatt årvåkenhet overfor antisemittismen (synagogen var blitt skjendet med maling av hakekors i 1979), og til støtte for Israel. Han påpekte at menigheten og dens foreninger i en årrekke hadde feiret Israels nasjonaldag. Og helt til slutt ser han fremover med en viss optimisme, i hvert fall på Oslo-menighetens vegne, når det gjelder dens fremtid:

Og i kveld feirer vi vårt 90-årsjubileum, i enkle former, men med følelsen av at vi igjen er kommet et stykke på vei og i en

viss utstrekning på enkelte områder har helet de sår krigen påførte oss. Mange sår lar seg ikke hele.

Taleren håper man vil kunne feire 100-årsjubileet

... med fornemmelsen av at man feirer et levende og levedyktig trossamfunn som manifesterer at det evner å føre tradisjonen og utviklingen videre, religiøst, sosialt og kulturelt.

Det tredje bilaget er til hefte 2 i 1984. Det er en faksimile på 20 sider av et hefte som ble utgitt i 1918: *Palästina-album. I ærbødighet og takknemlighet tilegnet vor kjære avdøde fører Dr. Jechiel Tschlenow fra de norske zionister. Kristiania 1918*. Tschlenow var en kjent lege fra Ukraina. Han var en av de ledende sionistene og deltok blant annet i forhandlingene om Balfour-deklarasjonen i 1917.⁵ Han hadde besøkt Kristiania (Oslo) like før sin død:

Fra alle kanter blev der klaget for ham over jødedommens bedrøvelige stilling her i landet. Men han trøstet os alle med den lyse jødiske fremtid – Zion. /.../

Særlig mindes vi en anledning, da vi spadserte sammen med ham paa Holmenkollen. Han pekte da paa den vakre himmel og sa: ”Ser De hvor blaa denne himmel her i Norge er – saa blaa, men endnu blaaere er himlen i Erez Jisroel”.

Heftet gir et interessant tidsbilde fra den tiden det ble til i. Det har en kort innledning om Tschlenows besøk i Norge, deretter en kort artikkel om ”De tre folkeførere”: Moses, Herzl og Tschlenow. Foruten bilder av Herzl og Tschlenow er det åtte helsides bilder fra ”Palästina”, med ledsagende tekst.

Originalen til dette heftet fins ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Grunnen til at det ble gjenopptrykt, var en historisk artikkel i det aktuelle nummeret av *Jødisk Menighetsblad* om ”Kunstmaleren Elieser Berson” (9. årg. nr. 2, 1984, s. 7–14), som hadde laget bildene i heftet. Vi får her et samlet bilde av Berson som en meget aktiv sionist, foredragsholder og skribent som med stor energi har villet fremme kunnskap om jøder og jødedom og deltatt i samfunnsdebatten om jødiske forhold, der han bl ant annet har tatt til orde mot anti-semitiske ytringer. Berson har ellers bidratt til den indre utsmykningen av synagogen i Oslo. Flere av hans øvrige bilder er for øvrig hengt

opp i forrommet til synagogen. Mange av Bersons bilder hang i jødiske hjem i mellomkrigstiden, men en stor del av dette gikk tapt under andre verdenskrig. Artikkelen om Berson er interessant fordi den samler på ett sted informasjon som ellers fins spredt i begge bind av Mendelsohns *Jødenes historie i Norge*.

Det fjerde bilaget er igjen ett enkelt ark, lagt inn i hefte 1 i 1990. Dette heftet inneholder atskillig stoff om jødernes situasjon i Sovjetunionen, som på denne tiden som kjent var problematisk. Bilaget, "Til våre lesere", er et opprop om å støtte Komitéen for jødene i Sovjet, slik at man kan yte økonomisk hjelp for å bringe sovjetjøder til Israel. I hefte 2 for 1990 (s. 78) følges denne saken opp. Det rapporteres om god respons, idet innsamlingen innbrakte kr. 16 000, som ble "oversendt den store fellesinnsamlingen som er satt i gang fra så vel kristent som jødisk hold", nemlig aksjonen "Hjelp jødene hjem". En artikkel i hefte 1 i 1991 (s. 33–35) viderefører tematikken ved å fortelle om aksjoner i Norge til støtte for de relativt få sovjetiske jøder som søkte asyl her. Her deltok representanter for Nansenkomitéen (Norsk komité mot jødeforfølgelser), PEN-klubben, Amnesty International, "Ordet og Israel", Komitéen for jøder i Sovjet, samt en rekke prominente privatpersoner.

Det femte bilaget fulgte hefte 2 i 1990 (da det bare kom to hefter). Det er en innholdsfortegnelse over årgangene 1–15 (1976–1990) og således meget nyttig for den som vil arbeide med bladet. Det er bare 16. årgang, det vil si de to heftene som kom i 1991, som ikke er med i denne oversikten.

Det sjettede bilaget var et hefte som fulgte bladets siste nummer, hefte 2 i 1991. Heftet er på 23 sider og inneholder igjen et foredrag av Mendelsohn: *Jødeforfølgelsene under Hitler-veldet sett med norske dikteres øyne*. Det er lyrisk litteratur det dreier seg om. Her presenteres og siteres en lang rekke norske diktere, Gunnar Reiss-Andersen, Nordahl Grieg, Gerd Høst, Georg Johannesen, Gabriel Scott, Olav Dalgard, Andreas Graven, Leif S. Rode, Sigmund Skard, Annie Wicklund, Gunvor Hofmo, Inger Hagerup, Carl Fredrik Prytz, Bjørg Løvlien og flere. Her er det litteraturhistorikeren Mendelsohn som kommer til sin rett. Foredraget ble opprinnelig holdt i forbindelse med at Mendelsohn i 1989 ble tildelt Fondet Amalie Laksovs minnepris til vern av menneskerettighetene. Det ble senere

fremført blant annet ved den femte nordiske kongress i jудаistikk, som ble holdt i Lund i mai 1993.⁶

STATISTIKK FRA PERSONALIASPALTEN

Selv om personaliaspalten muligvis ikke er fullstendig, gir den likevel et rimelig godt bilde av befolkningsutviklingen blant norske jøder. I perioden 1976–1991 er det i Oslo født 83 gutter og 63 piker, i Trondheim 9 gutter og 15 piker. (Det er altså en tydelig overvekt av gutter i Oslo, og en like tydelig overvekt av piker i Trondheim.) Noen av de anførte fødslene har funnet sted i Israel. Totalt har bladet registrert 170 fødsler, 92 gutter og 78 piker.

I den samme perioden er det registrert 179 døde, 80 menn og 99 kvinner (herav 9 menn og 14 kvinner i Trondheim). Totalt er det altså omkring 170 fødte og omkring 180 døde. Dødsraten er noe høy, men ikke påfallende for en normalbefolkning. Det statistikken derimot ikke forteller, er at her mangler nesten et helt slektledd. Aldersfordelingen i den jødiske befolkning i Norge er skjev.

Bladet forteller om 36 jødiske vielser i hele perioden, herav 2 i Trondheim. I tillegg har flere jøder inngått blandede ekteskap på annet vis. Noen av vielsene er foretatt utenlands. Det omtales 3 gullbryllup og 1 sølvbryllup.

Oversikten over ”konfirmasjoner”, i Norge hovedsakelig bar mitsva for gutter og bat mitsva for piker, viser ca. 70 bar mitsva og ca. 40 bat mitsva (herav 5 gutter og 4 piker i Trondheim). Dette kan si noe om forholdstallet mellom gutter og piker i tenårene, forutsatt at en like stor prosent av gutter og piker står til bar og bat mitsva.

Minst pålitelig i personaliaspalten er nok oversikten over runde fødselsdager fra fylte 70 år og oppover. På dette felt dekker spalten årene 1976–1989. Spalten har vært avhengig av at angjeldende selv eller andre har latt opplysninger om jubileet tilflyte redaktøren. Bladet har få registreringer pr. år i andre halvdel av 1970-årene. Fra 1980 til 1987 (med unntak av 1986) er det registrert et stort antall fødselsdager for menn på 70, 75, 80, 85 og 90 år. På det meste dreier det seg om 16 i 1980 og 14 i 1984. For kvinner gjelder tilsvarende høye tall for årene 1980 til 1984 (med unntak av 1982). På det meste er det her registrert 11

i 1981 og 8 i 1980. Om de lave registreringene i henholdsvis 1986 og 1982 skyldes dårligere meldetjeneste eller det faktum at få personer fylte runde år disse årene, skal være usagt. De to siste årene (1988 og 1989) er tallene gått drastisk ned både for menn og kvinner.

TRONDHEIMSSPALTEN

Som naturlig er, inneholder Trondheimsspalten referater fra årsmøter og jubileer. Vi fornemmer en noe vekslende stemning. En viss bekymring for fremtiden kommer til uttrykk i 1982 og illustrerer godt hvilke problemer man følte seg stilt overfor (7. årg. nr. 1, 1982, s. 36):

Fremtiden for den lille Trondheims-menigheten er ikke så god som man kunne ønske det. Det er nå 121 medlemmer inkl. husstander, men i løpet av 10 – 20 år vil antallet synke sterkt og medlemsstrukturen endre seg. Dette vil helt sikkert skape mange praktiske og økonomiske problemer. Det behøves en lærer både til barn og voksne uten at det finnes økonomi til det.

Ikke minst oppleves assimileringen på grunn av blandede ekteskap som en trusel. §6 i menighetens lover hadde helt siden 1920-årene hatt en bestemmelse om at de som var eller ble gift med annerledes troende, ikke kunne være medlem av trossamfunnet. På denne måten ville en hindre blandede ekteskap og assimilasjon. Mange måtte derfor i historiens løp gå ut av menigheten når de inngikk slike ekteskap. Dette ble endret i 1967. Da kunne en være medlem, men ikke inneha tillitsverv. Mange mente nå at også dette virket diskriminerende, og at en hadde bruk for alle som ville arbeide for menighetens ve og vel. I 1982 ble det så med overveldende flertall (mot én stemme) vedtatt at "Medlem som er gift med annerledes troende, kan ikke bli valgt til formann eller være forstander".

Men saken med de blandede ekteskapene har også en annen side. Det var etter hvert blitt en god del slike ekteskap. Et brennbart spørsmål var om ikke-jødiske ektefeller og barn kunne begraves på trossamfunnets gravlund. Dette var oppe til endelig behandling på "fortsettende menighetsmøte" i 1988. En hadde foretatt en rundspørring i Skandinavia allerede i 1983 og funnet at praksis var for-

skjellig. Styret foreslo nå en forholdsvis liberal praksis, lik den svenske, som tillater begravelse av ikke-jødiske ektefeller og barn på trosamfunnets gravlund. Dette ble enstemmig vedtatt. Man skulle benytte en bestemt del av gravlundene til dette formålet. Nedsettelse av urner etter kremasjon, som er imot jødisk praksis, ble ikke tillatt. Det ble også vedtatt regler for hvordan begravelse av ikke-jøder skal foregå med hensyn til ritual, gravstein osv. (jf. 13. årg. nr. 2, 1988, s. 27).

I 1985 feiret menigheten sitt 80-årsjubileum med gudstjeneste, middag og foredrag. Det var samtidig 60 år siden synagogen ble innviet, og 100 år siden de første jødene slo seg ned i Trondheim.

Før avslutningen av gudstjenesten holdt forstander Komissar en kort tale hvori han pekte på det symbolske i at menigheten gjerne vil komme sammen på sabbat-aftener. I oss må ligge noe dypt i betydningen av sabbat-feiringen som sådan, selv om de fleste ikke har evnen i seg til å realisere denne for seg selv og sine familier ...

... krigens hendelser amputerte menigheten. Endringer i samfunnsstrukturen, yrkesvalg, utflytting og blandede ekteskap har endret de flestes innstilling til religion og menighetssaker. Og så i tillegg en mangelfull religionsundervisning, – alt dette vil skape problemer for menigheten i tidene som kommer. (10. årg. nr. 3, 1985, s.11–12)

Symptomatisk for situasjonen er meldingen i 1983 (8. årg. nr. 3, 1983, s. 36) om at den første bar mitsva på 11 år ville finne sted høsten 1984. "Det sier noe om forholdene i DMT i Trondheim". I 1986 kan det også meldes om tre bar mitsva i synagogen i Trondheim (11. årg. nr. 1, 1986, s. 18–19). Det meldes om flere slike seremonier senere.

Vesentlig plass i Trondheimsspalten er viet arbeidet i Jødisk kvinneforening og WIZO, som i praksis har vært samme sak. Det rapporteres årlig fra høstbasaren. I 1977 gikk den over tre dager i kongressavdelingen i et av byens hoteller, med informasjonsfilm og foredrag. Senere ble den flyttet til synagogens møtelokale, som i mange år var fylt til trengsel. Det er alltid blitt holdt et opplysende foredrag i selve synagogelokalet i tilknytning til basaren. Stort sett har en sagt seg fornøyd med resultatet av basaren. Men det står ikke til å nekte et fremmøtet med årene er blitt dårligere.

Betydningen av den innsats som har vært utført av kvinnene i menigheten kan vanskelig overvurderes. I 1989 fylte Jødisk kvinneforening og WIZO 70 år. Dens opprinnelige mål var å drive sosialt hjelpearbeid blant vanskeligstilte jøder.

Men foreningen har også hatt stor betydning for det sosiale jødiske liv i Trondheim. De yngre har etter hvert blitt ført inn i jødiske aktiviteter, som har hatt og vil få stor betydning for det videre jødiske liv i Trondheim. Foreldre har fått bedre forståelse for nødvendigheten av skolering av barn, at barn får anledning til å delta i leirer og seminarer, og at barn og foreldre kommer sammen i menighetens hus til forskjellige aktiviteter. Dette har i de senere år gitt åpenbare resultater for oss alle og kan spores tilbake til kvinneforeningens aktiviteter. Vi aner den jødiske kvinnes sosiale ansvarsbevissthet, men vi skal ikke legge skjul på at de ikke-jødiske ektefeller i mange tilfeller har vært et positivt tilskudd til foreningens aktiviteter.

De initiativ og aktiviteter som kommer fra foreningen, vil være avgjørende for menighetens framtid. Det er kvinnene som må skyve mennene og barna foran seg – inn i opplæring, – inn i synagogen – og barna må til leirer og seminarer foruten den opplæring de får i Trondheim. (14. årg. nr. 3, 1989, s. 23)

Det er tydelig at det er tungt å vedlikeholde synagogen. Samtidig refereres det til planer om å opprette et jødisk museum i synagogens lokaler. Dette ble realisert etter den perioden som opptar oss her.

Det refereres ellers til de få besøk av en rabbiner, Morton Narrowe fra Stockholm, Bent Melchior fra København, Michael Melchior fra Oslo. Det refereres barneskirenn i forbindelse med purim-festen og mange andre aktiviteter.

Det må også være tillatt å nevne understrekningen av det gode samarbeidet mellom Det Mosaiske Trossamfunn og Religionsvitenskapelig institutt ved Universitetet i Trondheim (nå: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet). Dette gjelder en rekke anledninger, først "et ganske bemerkelsesverdig symposium" i 1976.

Det er nemlig første gang et symposium blir avholdt på et universitet i Norge hvor det blir forelest over jødisk religion

og historie og forholdet mellom jødedom og kristendom, og emnet tatt opp til debatt på en slik måte og med forelesere tilhørende begge religioner. (1. årg. nr. 2, 1976, s. 15)

Senere er det blitt flere slike anledninger, hvorav den viktigste var den fjerde nordiske kongress i judaistikk i mai 1990. Den ble arrangert i samarbeid mellom Det Mosaiske Trossamfunn og instituttet, på vegne av det nordiske Sällskapet för judaistisk forskning. (Jf. 15. årg. nr. 1, 1990, s. 66–67 og nr. 2, 1990, s. 76–78.)⁷ I mellomtiden hadde instituttet i 1982 arrangert et etterutdanningskurs for lærere over temaet ”Religionsfrihet og toleranse i norsk samfunn og skole”, der *Jødisk Menighetsblads* redaktør deltok som foredragsholder over temaet ”Jødene i Norge i møte med norsk religionsfrihet og toleranse”. Kurset er omtalt av Bjørn Arne Halonen i 7. årg. nr. 3, 1982, s. 14–16.⁸

I 1988 hadde menigheten besøk av en representant for den tyske *Jüdische Allgemeine Zeitung*, som intervjuet forstanderen (Jacob Komissar). Ifølge referatet i *Jødisk Menighetsblad* (13. årg. nr. 2, 1988, s. 29) kom intervjuet på trykk i juli 1988 under overskriften: ”Trondheims Juden wollen nicht aufgeben.” Men nettopp denne presump-tivt positive formulering kan vel også antyde at intervjuobjektet har følt at hans menighet befinner seg i en presset situasjon.

I ettertid kan vi se at utviklingen tok en mer positiv retning enn mange fryktet i 1980-årene. Menigheten har hatt en viss vekst, og livet i synagogekomplekset er på mange måter vitalisert. Det skyldes for en del enkeltpersoners innsats, og for en del den erstatning norske jøder omsider mottok som krigsskadeerstatning fra det offentlige.⁹ Det nåværende jødiske menighetsblad, *Hatiqwa*, vet da også i en reportasje på en serie artikler å fortelle om et vitalisert jødisk liv i Trondheim.¹⁰ Synagogekomplekset er blitt grundig renovert. Samfunnshusdelen rommer foruten nyrenoverte møterom et lite bibliotek med internett-tilgang, et videobibliotek med informasjon om jødisk religion og tradisjon, og et nyåpnet jødisk museum.¹¹

OSLO

Norges største jødiske menighet er den i Oslo. Som nevnt innledningsvis, har den omkring 920 medlemmer, mot Trondheims om-

kring 130. Det er derfor naturlig at en vesentlig del av stoffet i *Jødisk Menighetsblad* dreier seg om den. Det langt større medlemstallet skaper delvis også flere behov, og muliggjør flere aktiviteter.

Allerede første nummer av menighetsbladet kan melde om skifte av forstander. Harry Koritzinsky går av som forstander i henhold til aldersbestemmelsene i *Lov om trdomssamfunn og ymist anna* (fra 1969). Koritzinsky hadde da tjent menigheten i over 50 år, først som sekretær og redaktør av bladet *Hatiqwob*, dernest i 30 år som forstander. Koritzinsky er rimeligvis den som har hatt lengst og mest allsidig tjeneste i DMT i Oslo. Han skrev for øvrig allerede i 1922 en fremstilling av *Jødernes historie i Norge*. Han fikk i 1971 H.M. Kongens fortjenstmedalje i gull for sin innsats. Etter sin avgang som forstander ble han tilkjent æresplass i synagogen.¹² Som ny forstander ble valgt Kai Feinberg, som i sitt tiltredelsesintervju for en del er opptatt av organisatoriske spørsmål som oppbygging av et fast sekretariat, men som særlig understreker synagogen og gudstjenesten som det felles samlingspunkt for alle jøder. Han er opptatt av at gudstjenesten må bli opplevd som mer meningsfull og kan tenke seg at noen av de mest sentrale bønnene kan fremføres på norsk. Og han vektlegger betydningen av et nært og godt samarbeid mellom menigheten og de forskjellige foreningene (1. årg. nr. 1, s. 3–4). Dette er noe han kommer tilbake til i et intervju et halvt år senere, da han også konstaterer en økt interesse utenfra for informasjon om jødisk religion, kultur og skikker. Særlig gjelder dette henvendelser fra skolen, og man merker en økende tendens til at skoleklasser besøker synagogen (2. årg. nr. 1, 1977, s. 4–6). I et nyttårsintervju ved inngangen til det jødiske år 4740 kommer Feinberg tilbake til synagogens sentrale plass i jødisk liv:

Jeg har i den senere tid forsøkt å sette meg ordentlig inn i vår jødiske historie i diasporaen, og det står for meg som selvinnslysende at det er det religiøse liv knyttet til synagogen som i første omgang er livsnerven i vår jødiske tilværelse. Selv om de fleste av oss ikke betrakter seg som ortodokse i ordets egentlige forstand, så føler vi alle en sterk hengivenhet for våre tradisjoner, som er en del av jødedommen. Men det ville være umulig å formidle alt dette til kommende slekter uten at

vi selv gjør noe for det, nemlig ved å delta i gudstjenesten. (4. årg. nr. 2, 1979, s. 5)

Feinberg berører i sitt tiltredelsesintervju også behovet for en rabbiner som særlig kan ivareta de kulturelle oppgavene som også påhviler en menighet. Andre hefte i 1980 inneholder velkomstord til menighetens nye rabbiner, Michael Melchior, sønn av overrabbiner Bent Melchior i København, og sønnesønn av den kjente overrabbiner Marcus Melchior. Det var 20 år siden sist menigheten hadde hatt en rabbiner. Michael Melchior hadde alt lenge vært utsett til Oslos nye rabbiner og hadde for lengst bidratt med en rekke religiøse betraktninger i *Jødisk Menighetsblad*. Fra og med 2. årg. (1977) skrev han korte betraktninger på 1–2 sider til de høytider bladet kom ut til, altså pesach, rosh ha-shana og chanukka. Det jødiske år 5740 var shmitta-år (sabbatsår), og rabbineren behandler først shmitta-reglene i det heftet som kom ut til rosh hashana (4. årg. nr. 2, 1979, s. 2–3). Dette følges opp i det neste heftet (4. årg. nr. 3, 1979, s. 3–5) med en interessant studie av hvordan shmitta-reglene (og givetvis andre rabbinske regler) har kunnet skifte med ulike tiders kulturelle og samfunnsmessige forhold. Selve rabbinerinnsettelsen refereres i hefte 3 i 1980, som melder om stor festivitas. Betydningen av å ha en rabbiner kan vanskelig overvurderes. Med rabbineren har man en heltidsansatt religiøs leder og lærer. Og de senere årgangene av *Jødisk Menighetsblad* viser da også en økt aktivitet i rabbinerens spor, for eksempel opprettelsen av en jødisk barnehage. Dette berettes det om i 1981 ”da menigheten for første gang i sin historie åpnet dørene til sin heltidsbarnehage” (6. årg. nr. 1, 1981, s. 35–37).

Religionsskolen er større enn i Trondheim, og man har flere til å ta seg av undervisningen. I 1976 (nr. 1) meldes om 40 elever fordelt på fem klasser og tre undervisere, hvorav den ene er kantoren – også det en type religiøs funksjonær Trondheims-menigheten i den aktuelle perioden ikke har kunnet se seg råd til å ansette.

Andre hefte i 1976 refererer et møte arrangert av Jødisk Ungdomsforening over temaet ”Menigheten – foreningene, framtidig jødisk liv i Oslo”. Det ble klaget over dårlig fremmøte til de forskjellige foreningenes aktiviteter. Andre syntes heller menigheten var preget av overaktivitet. Noen syntes religionsundervisningen var for dårlig

og burde utvides. Dessuten burde det komme i gang religionsundervisning for voksne. Og en burde få gjort noe mer for de gamle. Målet måtte være et nytt jødisk aldershjem, men det var ikke så lett å få til, fordi det måtte være for minst 40 personer for å få offentlig godkjenning og støtte, og det kunne den jødiske befolkning i Oslo på den tiden ikke fremskaffe. Tidligere hadde man hatt et aldershjem i Holbergs gate, men det opphørte i 1946. Saken kommer igjen i flere senere årganger, blant annet med byggetegninger og beskrivelse i 1985 (10. årg. nr. 3, 1985, s. 1, s. 3–7, og i 1988 kan bladet melde at den jødiske aldersboligen i Bergstien er innviet (13. årg. nr. 1, 1988, s. 50–53). Dermed ligger samfunnshus, synagoge og aldersbolig på rekke og rad i Bergstien.

Menigheten har dessuten en hytte i Bærum, der mange slags aktiviteter finner sted, blant annet en art leirskole eller seminar knyttet til religionsundervisningen. Hytta brukes mye i ungdomsarbeid.

En er ellers opptatt av antisemittiske ytringer, som gravskjending på Hølsfyr jødiske gravlund i 1977, der seks gravstøtter ble velte. En er imidlertid klar over at motivene ikke nødvendigvis er antisemittiske. Også kristne kirkegårder er blitt herjet (2. årg. nr. 2, 1977, s. 20–21). Men høsten 1978 ble det både malt hakekors på gravkapellet, og det ble velte nærmere 40 gravstøtter. I januar 1979 ble det malt hakekors og nazistiske slagord på synagogen ("Juden raus!"). Menighetsbladet gjengir også noen av de skarpe reaksjonene i dagspressen på denne tildragelsen, både reportasjer og lederartikler (4. årg. nr. 1, 1979, s. 5–10).

En spesiell begivenhet er innvielsen av en ny Tora-rull i synagogen i 1981. Rullen var blitt funnet på et loft i Oslo og var noe beskadiget, men en av menighetens medlemmer fikk den på egen kostnad brakt til Israel og restaurert, slik at den nå kunne innvies til bruk i synagogen. Dette skjedde med stor festivitas og med et stort antall mennesker til stede. Det ble talt om verdien av en slik gave, om Toraens betydning i jødisk liv, og det ble fremhøvet som en religiøs forpliktelse å skaffe seg et jødisk bibliotek og en jødisk atmosfære i hjemmet. "Å studere toraen og jødiske bøker er en forutsetning for å bevare jødedommen." (6. årg. nr. 1, 1981, s. 9–14).

I menighetsmøtene har man blant annet drøftet spørsmålet om kvinners medlemskap. Gifte kvinner var bare oppført som biperso-

ner ved ektefellenes inntreden i menigheten. Nå gikk man inn for full likestilling (5. årg. nr. 3, 1980, s. 49–50).

Et annet spørsmål som var oppe på det samme menighetsmøtet, var menighetens navn. Det ble foreslått å skifte navn til Jødisk Samfund eller Jødisk Trossamfund, tilsvarende det man hadde gjort i Sverige. Det var viktig å vedstå seg at man var jøde, og derfor burde betegnelsen også tas i bruk om trossamfunnet, ble det sagt. Mange utenforstående forstod ikke betegnelsen mosaisk. Andre gikk imot navneforandring. De pekte på bakgrunnen for at navnet mosaisk ble valgt da menigheten ble stiftet, og fremholdt at i forbindelse med en religiøs institusjon som menigheten jo er, er betegnelsen mosaisk mer entydig enn betegnelsen jødisk (5. årg. nr. 3, 1980, s. 50). Saken kom opp til votering i 1982, der 29 stemte for ”jødisk”, 19 for å bevare ”mosaisk”. Men siden en endring trengte to tredjedels flertall, ble det ingen forandring (7. årg. nr. 3, 1982, s. 26).

JØDENE OG STORSAMFUNNET

Innledningsvis har jeg nevnt hvordan *Jødisk Menighetsblad* ikke bare omtaler livet i de to mosaiske menigheter, men også temaer som angår jøder og jødedom og deres forhold til samfunnet mer generelt.

Alle de tre første heftene tar opp rettssaken mot lektor Olav Hoaas, som hadde fremmet antisemittiske uttalelser, med argumenter fra den franske skribenten Paul Rassinier benektet gasskamrenes eksistens, uttalt seg mot ”raseblanding” og krevd at jødene måtte forlate landet. I I. årg. nr. 1, 1976, s. 5–8 omtales behandlingen i herredsretten, der bladets redaktør var vitne sammen med professor Leo Eitinger, som selv var overlevende fra Auschwitz. Bladets referat siterer mye fra den støtte jødene fikk i norske medier. Hoaas ble dømt for overtredelse av straffelovens § 135 a som var blitt innført i 1961 (revidert i 1970) og dreier seg om ”den som ved uttalelser eller andre meddelelser som fremsettes offentlig eller på annen måte spres blant allmennheten, truer, forhåner eller utsetter for hat, forfølgelse eller ringeakt en person eller gruppe av personer på grunn av deres trosbekjennelse, rase, hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse”. Paragrafen omtales til daglig som ”rasismeparagrafen”. Hoaas ble dømt

for å ha overtrådt denne. I 1. årg. nr. 2, 1976, s. 5–8 omtales behandlingen av saken i lagmannsretten, og i 2. årg. nr. 1, 1977, s. 15–19 behandlingen i Høyesterett. De prinsipielle sider ved saken får behørig omtale. Hoaas ble dømt i alle rettsinstanser og senere avsatt fra sin stilling som lektor i gymnaset. – Omtalen av Hoaas-saken er viktig fordi den blant annet berører forholdet mellom ”rasismeparagrafen” og Grunnlovens bestemmelse om ytringsfrihet.¹³

Antisemittisme i ulike former var i det hele tatt et tema som kom igjen flere ganger i løpet av den perioden *Jødisk Menighetsblad* bestod. Demonstrasjoner mot israelske gjesteforelesere ved universitetene omtales sammen med gjengivelse av et utførlig pressemateriale i hefte 3 i 1977 (s. 4–12). Sentralt i debatten blant radikale studenter stod påstanden om at sionismen var rasistisk. Bispemøtets uttalelse ”Om holdningen til Israel som folk og stat” ble gjengitt ved samme anledning og karakteriseres som ”vektig” (s. 11–12). Bispemøtets uttalelse slutter med en oppfordring ”til å vise en klar og uredd holdning mot enhver form for antisemittisme, også den aggressive antisjonisme”. – Sionismen som rasisme var også fremme på en FN-konferanse om rasisme i Genève i 1978. Norge og en rekke andre land trakk seg fra konferansen i protest mot dette. *Jødisk Menighetsblad* belyser saken på sin typiske måte ved å stille sammen en rekke kommentarer fra politikere og pressefolk (3. årg. nr. 2, 1978, s. 11–13). Bladet er også ellers opptatt av den støtten jødene får fra samfunnet generelt, og ikke minst den støtten man får fra kirken, når det gjelder å motvirke antisemittisme av alle slag. Dette blir tydelig for eksempel i artikkelen ”Antisemittiske anslag. Solidaritetserklæringer overfor jøder” (10. årg. nr. 3, 1985, s. 20–29). Mange andre eksempler kunne nevnes. Bladets siste nummer har en artikkel med tittelen ”Antisemittismen har overlevd” (16. årg. nr. 2, 1991, s. 32–35). Det dreier seg her om at antisemittismen har overlevd de til dels store politiske endringer som i årene før hadde funnet sted i Øst-Europa.

Nansen-komiteén (Norsk komité mot jødeforfølgelse) avholdt i 1983 en internasjonal høring om antisemittismen i Oslo. Her deltok en rekke fremstående personer, med Elie Wiesel som den mest kjente. Det ble holdt foredrag om antisemittismen både historisk og aktuelt. Høringen ble utførlig referert i bladet (8. årg. nr. 2, 1983, s. 3–

28).¹⁴ Høringens sluttdeklarasjon er i sin helhet gjengitt i bladet. Den åpner slik (*ibid.*, s. 2):

An age-old monster is again haunting the world. A monster many of us wanted to believe lay dead and buried under the ruins of the second world war. Its name is anti-Semitism.

Og avslutningsvis heter det:

We feel convinced that anti-Semitism in all its forms, direct or disguised, is dangerous not only to the Jews, but to all mankind ...

... We demand that institutions of broad educational programs, and textbooks for the young, fight prejudice against Jews as indeed against any other group. We therefore call upon all free women and men everywhere to fight the rising new anti-Semitism and thereby help us all, non-Jews and Jews to create a better world.

Deklarasjonen var undertegnet av talerne ved konferansen, Nansen-komitéens leder Egil Nansen, samt parlamentariske ledere i Stortinget.¹⁵

Tilsvarende bred plass får Oslo-konferansen om hatets anatomi i 1990, arrangert av The Elie Wiesel Foundation For Humanity i samarbeid med den norske Nobel-komité. Konferansen omtales både på forhånd (15.årg. nr. 1, 1990, s. 65–66) og med et grundig referat i etterkant (15.årg. nr. 2, 1990, s. 10–60). Her deltok, foruten Elie Wiesel selv, en lang rekke internasjonale størrelser som for eksempel Jimmy Carter, Václav Havel, Nelson Mandela, Francois Mitterrand og forfattere som Günter Grass og Nadine Gordimer. Foruten selve referatet inneholder bladet Oslo-erklæringen, konferansens sluttresolusjon (s. 52–53), og som en egen artikkel gjengivelsen av Václav Havels foredrag om "Hatets psykologi" (s. 53–60).

Det er typisk for bladets og dets hovedredaktørs engasjement ikke bare mot antisemittisme og rasisme, men for menneskerettigheter generelt, at også en konferanse som den om hatets anatomi får en bred plass i bladet. Det var da også mange jødiske aktører ved konferansen, som selvsagt også hadde betydelig relevans for jøders liv i verden.

Ellers refereres det fra kongresser og symposier av ulike slag i den jødiske verden. Jødene i Sovjetunionen vies særlig oppmerksomhet i hele perioden. Krigshistorien er fremme flere ganger. Skole spørsmål er stadig fremme, særlig i relasjon til religionsfrihetsprinsipper. Redaktøren var jo selv skolemann, og endog æresmedlem av Norsk Lektorlag.

Ellers er det kulturelt og religionshistorisk stoff om jødedommen. Utgangspunktet synes å være en generell interesse for å formidle kunnskap om jødiske forhold i mange sammenhenger. Her er artikler om karéerne, om synagogens historie, om jøder i Finland, Amsterdam, Paris osv. Bladet omtaler jødiske høytider og kultgjenstander. Men ut over rabbinerens betraktninger i forbindelse med høytidene, oppviser bladet ingen markert religiøs profil. Redaktøren har annesteds, i et foredrag fra 1977, uttalt at selv om menighetene i Norge har fulgt hva vi kaller ortodoks ritus, ville kanskje konservativ jødedom være en mer passende betegnelse på det som faktisk er praksis i menighetene.¹⁶ Dette er riktignok sagt før Oslo-menigheten igjen fikk en rabbiner, med den utviklingen i en forsiktigvis noe mer ortodoks retning det har ført med seg.

Det er en rekke historiske artikler fra jødisk historie både i Norge og annesteds. Det er artikler om jødiske språk. Jødiske kulturpersonligheter omtales. For eksempel er det en artikkel til 100-årsdagen for Martin Bubers fødsel. Det er et intervju med Isaac Bashevis Singer i forbindelse med hans besøk i Oslo i 1981. Det er en omfattende reportasje om utdelingen av Nobels fredspris til Menachem Begin og Anwar Sadat i 1978 (3. årg. nr. 3, 1978, s. 37–48), og likeledes til Elie Wiesel i 1986 (12. årg. nr. 1, 1986, s. 2–26). Flere andre av Elie Wiesels besøk i Norge omtales.

Gjennom hele perioden har vi så som nevnt omtalen av litteratur med relevans for jøder og jødedom, av spillefilmer, fjernsyns- og radioprogrammer. I 3. årg. nr. 1, 1978, s. 34–35 gis en rosende omtale av NRK-medarbeideren Anton Bloms 12 radioprogrammer om jødernes vei gjennom historien.¹⁷ Betydelig større plass får fjernsynsserien om Holocaust, der redaktøren refererer et utvalg av omkring 100 presseklipp fra debatten før serien ble vist (4. årg. nr. 1, 1979, s. 13–21). NRK hadde opprinnelig ikke villet vise serien, og dette avstedkom en betydelig pressdebatt. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo sendte

brev til fjernsynet (*ibid.*, s. 15–16) med oppfordring om å sende serien, som man til tross for dens svakheter mener har en betydelig informasjonsverdi og holdningskapende effekt særlig overfor unge. NRK valgte etter hvert å sende serien (slik man etter en tilsvarende debatt hadde gjort i Danmark). Den omfangsrike debatten under og etter at serien ble sendt, refereres i 4. årg. nr. 2, 1979, s. 22–30 under overskriften ”Holocaust-debatten – linjer og lærdommer”. Redaktøren konstaterer at serien både førte til selvransakelse, blant annet i kirkelige kretser, men faktisk også til aggressive utfall mot jøder, og mot tyskere bosatt i Norge. Slik sett var kanskje effekten like sammensatt og variert som debatten. Men redaktøren tror at serien og diskusjonen omkring Holocaust har vært nyttig. Han tror imidlertid ikke den vil ha noen særlig effekt på lang sikt. ”Det vil opplagt også senere hen fortsatt være behov for opplysning og klargjøring. Det vet vi, for historien har lært oss det.”

For den som vil ta fatt på *Jødisk Menighetsblads* 2400 sider er det utvilsomt fortsatt mye å hente til forståelsen av jødisk religiøs og kulturelt liv så vel som samfunnsliv i årene 1976–1991. På mange måter utgjør denne perioden en rekonsolidering etter at de første etterkrigstiårene måtte brukes til i det hele tatt å komme på fote igjen etter den store katastrofen. *Jødisk Menighetsblad* er slik sett en viktig kilde til denne rekonsolideringsprosess, og selv en del av den. Bladets redaktør gjennom alle år har ikke bare tatt vare på jødernes i historie i Norge gjennom sitt monumentale tobindsverk og sine mange foredrag og artikler i de forskjellige sammenhenger, men han har gjennom sitt arbeid med *Jødisk Menighetsblad* også tatt vare på sin samtids jødiske historie og bevart dokumentasjon som er verdifull for den som i ettertid ønsker å lære også denne periode av jødisk liv og historie i Norge å kjenne.

NOTER

1. Om Oskar Mendelsohn og hans innsats, se Dagfinn Rian: ”En jødisk humanist og hans verk. Oskar Mendelsohn in memoriam”, s. 5–7 i *Nordisk judaistik*, vol. 14, no. 1, 1993 og Dagfinn Rian: ”Writing and Recording the History of a Minority: The Work of Oskar Mendelsohn”, s. 633–641 i Ulf Haxen, Hanne Trautner-Kromann og Karen Lisa Goldschmidt Salamon (red.):

Jewish Studies in a New Europe. Proceedings of the Fifth Congress of Jewish Studies in Copenhagen 1994 under the Auspices of the European Association for Jewish Studies. Copenhagen: C. A. Reitzel/Det Kongelige Bibliotek 1998.

2. Cf. Mendelsohn: *Jødenes historie i Norge*, bind 2, s. 523–527.
3. Cf. faksimile i *Jødisk Menighetsblad*, 3. årg. nr. 3, 1978, s. 20.
4. *Hatiqwa*, 1. årg. nr. 1, 1992, s. 2.
5. Om Tschlenow, se *Encyclopaedia Judaica*, vol. 15, sp. 1415–1416, og for øvrig *Jødisk Menighetsblad*, 9. årg. nr. 2, 1984, s. 13.
6. Cf. Roger Syrén: "Rapport från Femte nordiska Kongressen i Judaistik i Lund 10–12 maj 1993", s. 7–8 i *Nordisk judaistik*, vol. 14, no. 1, 1993.
7. Cf. Svante Lundgren: "Den fjärde nordiska kongressen i judaistik", s. 93–94 i *Nordisk judaistik*, vol. 11, no. 1–2, 1990.
8. Se også Dagfinn Rian (red.): *Religionsfrihet og toleranse i norsk samfunn og skole*, Trondheim: Tapir Forlag, 1982.
9. Se John Arne Moen: "Verdig avslutning av restitusjonssaken", *Hatiqwa*, 10. årg. nr. 1, 2001, s. 12–14.
10. *Hatiqwa*, 7. årg. nr. 3/4, 1999, s. 24–29.
11. Se John Arne Moen: "Trondheims nye jødiske storstue", *Hatiqwa*, 10. årg. nr. 4, 2001, s. 16–18.
12. Om Harry M. Koritzinskys innsats kan en lese en rekke steder i begge bind av Mendelsohn: *Jødenes historie i Norge*. Se for eksempel bind 2, s. 364, 434–442, 524–526. Se for øvrig takk til Koritzinsky ved Kai Feinberg i *Jødisk Menighetsblad*, 1. årg. nr. 2, 1976, s. 3.
13. Om Hoaas-saken, se for øvrig også Mendelsohn: *Jødenes historie i Norge*, bind 2, s. 373–377.
14. Se også Leo Eitinger (ed.): *The Antisemitism in Our Time: A Threat Against Us All*, Oslo: The Nansen Committee, 1984.
15. Teksten fins foruten i *Jødisk Menighetsblad* også hos Eitinger (note 14 ovenfor), som også har en faksimile av underskriftene.
16. Oskar Mendelsohn: "Jødene i Norge", i Egil A. Wyller og Terje Gudbrandson (red.): *Jødene og jødedommen. Fra Det gamle testamente til Midt-Østen-konflikten* (Oslo: Universitetsforlaget 1977), s. 73–87, sitat s. 78.
17. Senere utgitt i bokform, Anton Blom: *Jødenes vei gjennom historien*, Oslo: Cappelen, 1978.

LITTERATUR

- Du skal fortelle det til dine barn. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo 1892–1992.* Oslo: Det Mosaiske Trossamfund, 1992.
- Mendelsohn, Oskar. 1969. 1986. *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*. Bind 1–2. Oslo: Universitetsforlaget. Begge bind lett revidert i 1987.
- Mendelsohn, Oskar. 1992. *Jødene i Norge. Historien om en minoritet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rian, Dagfinn. 2001. "Jødedommen i Norge", s. 169–214 i Knut A. Jacobsen (2001, red.). *Verdensreligioner i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.